

הזהות והזדון

פרשתנו מבחינה בין עובר עבירות בזדון, לעובר עליהן בשגגה ובחוסר ידיעה. עם זאת, חורגת בה התורה ממנהגה אף ביחס לעבירות הנעשות במזיד וקובעת:

"והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר

את ה' הוא מגדף ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה

כי דבר ה' בזה ואת מצוותו הפר

הכרת תכרת הנפש ההיא עוונה בה" (במדבר, טו, ל-לא).

בתורה כולה אין עונש כרת על כל עבירה שנעשית במזיד כשם שאין חיוב בקרבן חטאת על כל עבירה שנעשית בשגגה. כמו כן לא כל העובר עבירה בכוונה תחילה ייחשב למגדף ומבזה. הסגנון החרגי של התורה כאן וכן חומרת העונש עוררו קושי גדול. על כן מעיר הרמב"ן ש"הפרשה הזו סתומה במשמעה, ויטעו בה בעלי הפשט". בקביעתו זו שולח אותנו הרמב"ן אל מחוזות הדרש, על מנת למנוע את הסתירות הנובעות מן הפשט (רמב"ן, טו, כב, ד"ה וכי תשגו).

לדעת הרמב"ן עצמו הפסוקים הללו מתייחסים למי שהוא מומר לכל התורה כולה. לאדם כזה מתאימים כל הכינויים שבפסוק: "העושה ביד רמה" "את ה' הוא מגדף" "כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר". רמת החומרה של החטא הזה אינה נגזרת מכך שהוא עובר עבירות כאלה ואחרות, אלא מההקשר הרחב של החטא- זלזול כללי והרמת יד בתורת ה' תוך כפירה בעצם סמכותו ונוכחותו בעולם. המקבילה של אדם כזה בעולם השגות הוא מי ששכח את כל התורה כולה, או חי בין הגויים כ"תינוק שנשבה" – השוגג החמור ביותר שקיים. ההקשר לפרשתנו אף הוא ברור, המרד הכללי וחוסר האמון שהביעו המרגלים ובני ישראל בעקבותיהם, הבקשה למות במדבר או דבריהם: "נתנה ראש ונשובה מצרימה" הם מן החמורים שבחטאים. לא מצד גדר כזה או אחר של איסור, אלא משום שאלו שומטים את הקרקע תחת הקשר בין עם ישראל לקב"ה, קשר שהוא הבסיס לכל המצוות כולן.

שלשה טיפוסים

במדרש ההלכה נתבאר כי הפסוקים הללו מתייחסים לשלושה טיפוסים ולא לאחד. "הנפש אשר תעשה ביד רמה" הוא האומר אין רשות בשמים או האומר שתי רשויות בשמים. "כי דבר ה' בזה" הוא האומר על חלק מן התורה- למה נכתב זה? "ואת מצוותו הפר" זה האומר כל התורה מן השמים חוץ מפסוק מסוים (ספרי זוטא, טו, ל-לא).

המשותף לשלושת הטיפוסים הללו הוא שחטאם הוא אמוני-תיאולוגי. כפירה במציאות ה', ערעור על מידת אמינותם של חלקים מן התורה או על נחיצותם בה. דוגמה ליוהרה מן הסוג הזה מובאת בבחינת ביחס למנשה בן חזקיה "שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי". מנשה סבור היה שהסיפורים על תמנע פילגש אליפז וכן, סיפור הדודאים של ראובן הם פטפוטים מיותרים של התורה (סנהדרין צט, ב).

והנה, בעוד שהרמב"ן מדבר על 'חטא כל החטאים' ועל מרד מכוון ומחאתי, המדרש מעמיד כמודל חמור את חוסר האמון בקיומו של האל ואת הערעור על מקורה האלוקי של התורה. למעשה, מצביע המדרש על העיוות שבהעמדת הראציונאל האנושי במרכז כמנוע וכמוקד של עבירת הזדון.

מקורות נוספים הלכו בדרכו של המדרש ובחרו לתאר טיפוסים שונים הזוכים למעמד של זדון חמור. אולם, בסופו של דבר כל מקור בחר לתאר מספר דמויות שיש להן מכנה משותף. בספרי מובאות מספר דעות. כל דעה מציגה תיזה שונה בנוגע לדמויות המזידות של פרשתנו. לפי אחת הדעות ביזוי התורה (דבר ה' בזה) הוא בהוראה הניתנת מפי מי שלא הוסמך לכך, הפרת המצווה (מצוות ה' הפר) היא הפרת ברית המילה.

לפי דעה אחרת שלוש הדמויות הנסתרות בפרשה הן המחלל את הקודשים והמבזה את המועדות והמפר את בריתו של אברהם אבינו. לפי שתי הדעות האלו נעוץ החטא בפגיעה בסמלים מקודשים (ספרי במדבר, שלח, פיסקא קיב).

לדעת תנאים אחרים הפרשיה דנה בחומרה דווקא אנשים שחטאיהם קשורים כולם ללימוד התורה. לדעת ר' מאיר זה הלמד ואינו שונה לאחרים. לדעת ר' נתן זה אדם המסוגל ללמוד תורה אך מתעצל ונמנע ממנה (שם). לפי דעות אלו מדובר בפגיעה בהנחלת התורה והטמעתה. התורה מונחת בקרן זוית, מבושלת. מן הפירושים השונים (ולא מנינו את כולם), ניכר שהחריגות של הפסוקים הזמינה נקודות מבט שונות לשאלה מהו הביזיון הגדול ביותר שעשוי להתרחש במערכת היחסים שבין עם ישראל והקב"ה. בפועל, כל פרשן תיאר מנקודת מבטו את יסוד היסודות של הזהות היהודית. וכך, בעוד שהרמב"ן סבר שהאפיקורסות היא אם כל חטאת וכי אומתנו אינה אומה אלא בתורתיה, סברו אחרים כי ההתחכמות היא החטא החמור ביותר. וכי התמימות עם ה' היא הערך הנעלה שיש לקדשו. לעומת זאת, יש שהעמידו את התרבות היהודית במרכז, את המועדים ואת 'קודשי בני ישראל' כשאחרים ייחסו חשיבות יתירה דווקא לסמלים ולסממנים הייחודיים כמו התורה וברית המילה. דעה אחרת העמידה את הזהות היהודית על המסורת ועל היותנו 'עם הספר', על הקשר לתורה ולימודה כעניין מרכזי וכתג זיהוי ראשוני. הפרשיה הזו נותרת פתוחה לכל דור ודור לפירוש מחודש, בעיקר משמשת הפרשיה ככזו שניתן לקרוא לתוכה את החוליים הקונקרטיים האופייניים לכל דור. האתגרים המשתנים קובעים מה הם הסממנים היהודיים של הדורות ההם כמו גם של הדור הזה. אלה שלמענם יש להלחם בכל הכח ושזדונם הוא נגיעה בקודשי ישראל.